

Højbede i Qassiarsuk, 2002

Det grønlandske havebrugs historie

”Det må da blive et lille, tyndt hæfte”, lød en af kommentarerne, da jeg afslørede, at jeg arbejdede på en bog om det grønlandske havebrugs historie. Og ret skal være ret. For en udenforstående kunne det se ud som et besynderligt projekt, for hvordan kunne der dyrkes noget som helst i et land, hvor 80 procent er dækket af indlandsis, jordlaget er tyndt og klimaet som helhed arktisk.

Ganske vist havde de norrøne bønder i middelalderen haft husdyrhold, et enkelt sted også kunstvanding af hjemmemarkerne, men spor af haver eller dyrkning af andre afgrøder forlød der ikke noget om. De to nordbobygder, Vesterbygden og Østerbygden, gik til grunde efter næsten 500 år i Grønland. Inuit indtog landet. En nomadiserende befolkning af fangere, jægere og fiskere, der tilpassede sig de naturgivne ressourcer og klimaet, der var blevet koldere.

I det følgende vil jeg tegne et billede af havernes historie med udvalgte eksempler fra det materiale, der ligger til grund for min bog ”Grønlandske haver gennem tre århundreder”. I de historiske afsnit benytter jeg de danske stednavne, fx Godthåb i stedet for Nuuk, fordi det er de betegnelser, der bruges i datidens dokumenter, idet jeg dog første gang et dansk stednavn optræder, skriver det grønlandske i parentes.

1700-tallets haver

Havernes historie i Grønland begynder i 1728, da missionæren Hans Egede anlægger den første have i Godthåb (Nuuk) foran det store, nybyggede våningshus af kampesten. Både huset, der i dag er repræsentationshus for Grønlands hjemmestyre, og den frodige have ligger som et minde om den anden bølge af europæisk indvandring i Grønland.

De nye kolonisateurer – Hans Egede med kone og fire børn samt en købmand og et antal hjælpere, der ved indhandling af spæk og skind

skulle finansiere missionsvirksomheden – ankom til Grønland i slutningen af den kuldeperiode, der kaldes den lille istid. Deres boligforhold var elendige, og den medbragte, og senere årligt opsendte proviant bestod for det meste af gryn, ærter og melspiser samt tørfisk eller saltet og røget flæsk og kød. Den indeholdt ikke mange C-vitaminer, og skørbugen tog livet af mange. Der var gode grunde til at forsøge at skaffe sig ”vegetabilier”.

Egede gik straks i gang med at foretage en række dyrkningsforsøg og jordbundsundersøgelser og konstaterede, at klimaet inde i fjordene var varmere og mere velegnet til jordbrug end de kolde og fugtige vejrforhold ved kysten. Han såede korn, næper og kål. Resultatet var ikke opmuntrende. Kornet modnedes ikke. Roerne var af en ”tekoppis størrelse” med en særlig – og senere ofte omtalt – sød smag, gulerødderne ”som penneposer”. Kålen klarede sig ret godt. Bønner og ærter var en fiasko. Alligevel konkluderede Egede i sin ”Underretning om Jorden og Landets beskaffenhed i Grønland”, at ”Jorden er god noch til at saae udj” og ser frem til at gøre yderligere forsøg med tilsendte urtefrø og planter. Vi hører ikke mere om forsøgene og spørgsmålet er, om frø og planter nåede frem?

Havebruget rykkede i første omgang nordpå langs kysten fra Godthåb til Diskobugten og Upernavik. Det var her kolonier og handelspladser blev anlagt af hensyn til hvalfangsten, der skulle finansiere det grønlandske projekt og sørge for at imødegå fremmede hvalfangeres snighandel. I det sydligste Grønland, hvor have- og landbrug havde de gunstigste betingelser, blev der først anlagt en koloni ved Julianehåb i 1774.

Foran alle kolonihusene blev der anlagt køkkenhaver. Det er måske rigtigere at sige, at der blev bygget haver. Jorden blev hentet, ofte langvejs fra, fra køkkenmøddinger, hustomter, fuglefjelde og småøer, hvor jorden var gødet af fugle. Haverne blev indhegnet med jord og stenvolde og kronet med stakitter, både for at give læ og for at forhindre grønlændernes hunde og kolonisternes egne husdyr (først og fremmest høns, får og geder) i at ødelægge anlæggene.

Man kunne kalde haverne for en slags højbede, en betegnelse, vi møder første gang i en beretning fra herrnhuterne. Det var lægbrødre fra den pietistiske, tyske brødremenighed, der kom til Grønland i 1733, officielt for at bistå Hans Egede i missionsarbejdet, men på grund af divergerende religiøse fortolkninger og praksis endte de med at blive konkurrenter. Før afrejsen havde herrnhuterne helt urealistiske forestillinger om hvad, der kunne gro i Grønland. ”.. vi ville dyrke

Missionsstationen Nyhernhut. Fra David Cranz'
Historie von Grönland, Leipzig 1770

Jorden og tage alle Slags Træ med os, saa Agre og bygge et Hus for ikke at falde nogen til Besvær." Som Hans Egede måtte de sande, at udbyttet af havebruget i Godthåb var mildest talt beskedent, og at man var afhængig af forsyninger hjemmefra. De valgte herefter klogeligt at lægge deres missionsstationer inde i fjordene i det sydlige Grønland fra Nuuk til Frederiksdal.

En af 1700-tallets mest succesrige haveejere var missionæren H.C. Glahn, der ved det nuværende Asummiut, 75 kilometer nord for polarcirklen, dyrkede grønkål, salat, hvideroer og kokleare. Glahn kendte den C-vitaminrige kokleares betydning i kampen mod skørbug og opfordrede til, at man om efteråret indsamlede den og lagde den i tønder lagvis med sne. I sin dagbog skriver han: "... isteden for den møisommelige og ofte forgæves Koklearesamling, udvalgte jeg mig et Stykke Jord i Nærheden af Kolonien, indgrøftede det vel, giødede det stærkt, helst med Menneskemøg, og saaede det. Det er utroeligt, til hvilken Størrelse man kan drive Koklearen."

I Diskobugten er der midnatssol fra slutningen af maj til slutningen juli, hvilket betyder en meget intens vækstperiode. Her var gode betingelser for havebruget dog med den tilføjelse, at man med fordel kunne dække kortdagsplanter som roer og radiser en del af døgnet.

Hans Egede Saabye var missionær ved Claushavn (Ilimanaq) og Christianshåb (Qasigiannuguit). Trods det kolde klima og de ringe jordbundsforhold besluttede han sig straks til at anlægge en have. Forståeligt, når man ser på den fødevarepolitik, der dengang blev ført i Grønland. De forsyninger, der kom fra Danmark én gang om året, blev nemlig sjældent spist, mens de var friske, da man af frygt for skibsforslis det følgende år, gemte maden. "... Et Aar især var Brødet (Skonroggerne) indeni så fuldt af Edderkopper og Spindelvæv, at vi stedse maatte have en Fjærevinge ved Haanden, når vi spiste. Smørret var ofte uspiseligt ... Flesk og Kjød var og tit, efter Talemaaden der, "som en Dukat", d.e. harsk og gult. Kun Sult og Vane hjalp at faae det ned".

Egede Saabye beskriver, hvordan han byggede sin have op bogstaveligt fra bunden. "Jeg anlagde en lille Have mod Søndnen uden for mit vindue, og bekostede den indhegnet med et Stakit. Grunden var Steen; Jordskorpen var ikke dyb nok for Spaden eller saftfuld nok for Vegetationen. Et sted i nærheden fandt jeg god Jord; denne bar min Kone og jeg Tid efter anden i en Ballie hen paa den udseete Plads saa længe, indtil vi troede den dyb nok. Nu lod jeg den ligge indtil næste Aar, da jeg gravede og besaaede den. I Julii Maaned var Isen først saavidt af Jorden, at den kunne graves. Den 7de besaaede vi den, og den 15de pippede allerede Vexterne frem på de fleste Bede. En Have saa langt Nord, og saa nær Isefjorden, var der et Særsyn. ... Grønkål voxte overmåde godt; vi havde hver vinter til Huusbrug ... Roer blev så store, som en maadelig Thekop ... Gulerødder bleve som Pibestilke ... Kørvel og Karse havde vi i Mængde; Petersille, Selleri og Bønner vilde derimod ikke voxe. ... Jeg lagde Kartoffler, hvis Æbler bleve af en Erts Størrelse." Egede Saabye blev den første i Nordgrønland, der forsøgte at dyrke kartofler.

Egede Saabye havde glæde af sin have et par år, indtil den nærliggende elv gik over sine bredder og skyllede al jorden væk, og arbejdet med at hente jord begyndte forfra.

Overalt i Diskobugten blev der anlagt haver ved europæernes huse, flere af dem kendt for deres "godhed" som fx missionær Jørgen Sverdrups have i Jakobshavn, hvor han dyrkede kål, roer, ræddiker, salat og kørvel, ofte i så store mængder, at de strakte til langt hen på vinteren.

I Sydgrønland blev kolonien Julianehåb anlagt i 1774, og da grundlæggeren, Johannes Andersen, tog sin afsked, slog han og hans grønlandske kone og deres børn sig ned ved nordboernes gamle Gardar bispesæde i Igaliko for at drive kvægbrug. Det blev det første selvstæn-

Kolonien Godthåb ca. 1830. Jacob A.A. Arøe.
Tidlige billeder fra Grønland, Rhodos 1995

dige landbrug i Grønland siden middelalderen. I haven dyrkede han kål, salat, spinat, radiser, majroer, som trivedes godt.

I slutningen af 1700-tallet var der anlagt handels- og missionskolonier og – loger samt fangst og handelsanlæg langs den grønlandske vestkyst fra Upernavik i nord til Nanortalik i syd. Vestgrønland var blevet delt i to inspektorater med hver sin inspektør i hhv. Godhavn (Qeqertarsuaq) og Godthåb. Havebrugets pionertid forbi. Endnu har vi kun hørt om nyttehaver og dyrkning på friland, men bestillingslisternes mange slags havefrø, også af mere sarte planter, kunne tyde på, at de mistbænke/drivbænke, der omtales i begyndelsen af 1800-tallet allerede er taget i brug. Som et kuriosum kan nævnes, at inspektør I.C. Wille i Godhavn i 1786 bestilte 23 forskellige slags frø.

1800-tallets haver

Århundredet begyndte katastrofalt. I krigen mod England mistede Danmark sin flåde, København blev bombet i 1807, staten gik bankerot i 1813, og Norge blev afstået til Sverige ved freden i Kiel i 1814. Fem af otte skibe på vej hjem fra Grønland blev opbragt. Det følgende år

nåede kun to skibe frem fra Bergen og Archangelsk. Ganske vist var der indgået en aftale med englænderne om forsyninger til Grønland, men det var ikke tilstrækkeligt til at forhindre trangstider i krigsårene. Der var sulteperioder, europæerne deserterede, når der var skibslejlighed. Havebruget kom til at spille en væsentlig rolle.

Inspektør Marcus Myhlenphort i Godthåb skriver i 1811: "Saare tungt er det ogsaa i Aar, at man ey kan tilsaae Haverne af Mangel på Frøe. Baade ieg og Brødrene ved Nyeh. have vel havefrø, men det er meget gammelt og vil aldeles ikke komme op ved giorte Prøve dermed".

I 1812 var der åbenbart kommet havefrø, men det uforudsigelige klima sendte haveejerne ud på et Sisyfos arbejde. Maj måned bragte store mængder sne. I sin dagbog klager Myhlenphort: "Hvad Soelen havde optøet i April og begyndelsen af Maii, fik man nu igien med mange Gange toppet Maal. Haabet om at kunne faae tilsaaget Haverne i Aar er nu forsvunden. – Altsaa atter det tilkommende Aar berøvet det Gode at nyde noget af Plante-Riget".

Men grønlandske haveejere giver ikke sådan op.

JUNI 1. – I Aften blev al Sneen af Haven udskuffet – Dette Arbejde har nu vedvaret i en 3 Ugers Tid.

JUNI 4. – I Dag saaget Salat, Karse, Pettersilge, Kiørvel og Grønkruset Kaal i Mistbænken. ... (Det er første gang vi hører om en mistbænk, der dog snarere har været en koldbænk/drivbænk. De grønlandske mistbænke fik høje sider, så højt voksende planter kunne beskyttes længst muligt, og af hensyn til de voldsomme storme – ikke mindst fønen – fik de solide lukkeanordninger over glasdækningen. Drivbænkene kunne forlænge vækstperioden med op til en måned.)

JUNI 7. – I Formiddag saaget noget noget Kaal og – i den lange Sæng eller Bede ved Giedehuset – Field Turnips.

JUNI 13. – I Nat har det froset temmelig stivt, som vist nok vil foraarsage, at det man allerede har saaget i Haverne fryser bort. – Saaet 8 Beder i min egen Have med Kaal og Ræddiker.

JUNI 22 – Henved Kl. 10 om Formiddag hørte 2de Tordenslag i Wester, men saaes ey nogen Lynild. – Termometret steg til 25½ Graders Varme omendskiønt Soelen kun lidet kunde igiennemtrænge den stærke Taage. – Alt hvad som er saaget i Haverne kommer ret godt op.

SEPTR 15. – I dag tog ieg op af min Have og bekom 3 Tønder Roer foruden en Mængde Kaal.

Jakobshavn kirke og lægebolig.
Farvelagt tegning af Emilie Rudolph. Det kgl. Bibliotek

Myhlenphorts beskrivelser af de vejrmæssige udfordringer møder man flere steder i andre haveejeres dagbøger. De fører en stadig kamp for at få jorden til at tø op så tidligt som muligt, fx ved at have en dyngemørk jord parat til at strø over sneen, eller grave det øverste optøede jordlag af bedene, så solen kan nå ned til det underliggende frose lag. Datidens dagbøger fortæller, at roer og grønkål klarer klimaet bedst.

I årene efter Englandskrigen forbedredes forholdene langsomt i Grønland. Der blev bygget nye boliger, og forsyningsituationen blev bedre. Den danske grønlandsforsker og inspektør for Sydgrønland H.J. Rink skriver i sin beskrivelse af handelsdistrikterne i Nordgrønland i midten af 1800-tallet: "Havekulturen kan derfor aldrig blive til andet, end en smuk og behagelig Adspredelse, til Erindring om Nydelserne i hjemmet",

Trods det beskedne udbytte var haverne var kommet for at blive, og de udviklede sig fra ikke blot at være nyttehaver til større pynteligere haveanlæg med blomster, en græsplæne i ny og næ, grusgange, lysthus, drivbænke, et enkelt sted også med keglebane. I midten af århundredet dukkede drivhusene op, nogle af dem opvarmede med kakkelovn. Haveejerne skaffede sig gødning fra fuglefjælde, fiskeaffald og husholdningen, men det skete også, at man rekvirerede kunstgødning fra Danmark. Distriktslæge Chr. Nicolai Rudolphs berømmede have i Jakobshavn nød godt af tre tønder jord fra Botanisk Have i Køben-

Kolonien Godthåb, dateret 1845. Jacob A.A. Arøe.
Tidlige billeder fra Grønland. Rhodos 1995

havn, der var fragtet op med handelens skibe. Solsikker, der var fremdrevet i vindueskarmen, blev sat uden for og flankerede hoveddøren om sommeren til stor forundring for grønlænderne, der aldrig havde set så store blomster.

I 1844 giver missionær Carl Emil Janssen en næsten henført beskrivelse af en sammenkomst hos kolonibestyreren i Holsteinsborg (Sisimiut): "... Veiret var aldeles sommerligt, efter Bordet drak vi derfor Caffè i Haugen og diverterede os med Keglespil; Caffeen serveredes paa lutter forgyldte Kopper, Flødekande og Sukkerskaal var af Sølv; aldeles moderne Arbeide; vel laae Sneen lige udenfor Haugegjærdet og opad Fjeldene hist og her, men Solens Straaler udbredte en stærk Varme; benævnte Hauge er ikke liden, omtrent dobbelt så stor som vor på Nørrebro, der findes ingen Træer i den, men et Seildugs Lysthuus, en Keglebane og et Drivhuus med Kakkelovn; den øvrige Plads er til Urter og Grønsager; i Drivhuuset er lagt Ærter, Ræddiker, Pedersille og Salat. ... Her er en god Spadsereplads mellem Bygningerne med paakørt Gruus, og Græsplæner, hvorpå græsse 5 Gjeder med deres Kid".

Samme Janssen skriver nogle år senere til sin mor og beroliger hende med, at han ikke lider alvorlige madmæssige afsavn: "Frukt have

vi jo ikke, derfor nyder jeg hver Formiddag, statt dessen, en Hvideroe, som her smager mig fast ligesaa godt som et Gravensteens=Æble ... her, hvor man haver Grønsager i Haven og Mælk af Gjederne, er det endda ikke saa forskjelligt fra Levemaaden i Danmark". Hvideroen eller majroen er den dag i dag en af de mest populære grønsager og kaldes "Grønlands æble".

H.J. Rink, der mente, at det grønlandske havebrug mest af alt havde psykologisk/nostalgisk betydning, gik selv i gang i Godthåb med en række usædvanlige plantedyrkningsforsøg i et gammelt drivhus med kakkelovn. Han indforskrev fire dværgæbletræer, en figenplante, ribs, stikkelsbær, hindbær, jordbær og en lille dværgpommerans. Nogle lod han overvintre i drivhuset, andre inde i stuen. Resultatet af elleve års bestræbelser var ikke opløftende. Æbletræer, hindbær, stikkelsbær og figenplanten gik ud i løbet af 2-5 år. Udbyttet: et stikkelsbær og tre æbler, der ikke blev modne. Jordbærrene overvintrede i vindueskarmen i stuen og fik modne jordbær sidst i maj. Senere kom de ud i drivhuset: "Alle bar frugter med en Frodighed, som jeg neppe har seet Mage til i Haverne hjemme, og vedvarende til ind i Oktober Maaned.

Det grønlandske havebrug blev kendt i den engelsksprogede verden, da den skotske naturforsker, Robert Brown, i 1868 udgav sin lille bog "Florula Discoana". Brown fortalte om de smukke haver ved embedsboligerne i Nordgrønland og fremhævede kolonibestyrer Christian Engelbrecht Andersens have i Ritenbenk i Diskobugten. Brown skrev: "Den ligger på en solbeskinnet sydvendt skråning og består af jord hentet fra gamle grønlandske huse (og derfor velgødet) og dynget op til to fods dybde. Grønsagerne var særdeles frodige – salat, kål, hvideroer, gulerødder, persille og løg. Dette have-parallelogram på 18 gange 12 yards med dets frodige plantevækst, grusgang, det lille lysthus i midten, den grønne vandkande og fuglenettet over salaten havde noget hjemlig over sig midt i det gølge Sahara af grå syenit og granit og altid med udsigt til hundredvis af isfjelde".

Robert Brown fortæller også, at de danske damer indendørs dyrker blomster såsom geranier, fuchsier, roser og de meget populære nasturtier.

En af århundredes mest passionerede have dyrkere var pastor Poul Hansen Vibæk. Både i Jakobshavn og senere Julianehåb dyrkede han grønsager både i drivbænk og på friland. I en artikel om land- og havebrug i Grønland i De danske Atlanterhavsøer, 1904 fortæller han om sine resultater, og de er mildest talt imponerende. I Julianehåb

Kolonien Godthåb. Tegnet af Lars Møller i 1873. Det kgl. Bibliotek

dyrkede han de samme grønsager som i Jakobshavn, dog med større udbytte på grund af det varmere klima sydpå. Vibæk fortæller: "I Drivbænk havde vi spiselige Radiser i Maj, gode Kartoffler i Juni, udmærkede Gulerødder og Persille, meget store Rødbeder og gode Skorzoner og Sukkerrødder. Agurkerne gave i Drivbænk et udmærket godt Udbytte og forsynede os rigeligt med Frugter, der var store nok til at syltes som Asier. Jordbærrene gave derimod sjældnere et tilfredsstillende Udbytte. Selleri bleve jævnt store, alle Hovedkaal satte gode, faste Hoveder af Omtrent $\frac{2}{3}$ af den Størrelse, man er vant til i Danmark, bedst lykkedes Ulmerkaal og Spidskaal. Blomkaalen gav i Drivbænk samme udbytte som paa Friland i Danmark, Porre derimod et betydelig mindre Produkt. Tomaterne naaede aldrig at modne Frugten. Haven ved Præsteboligen i Julianehaab var altid i Stand til at forsyne selv en stor Familie med alle mulige Grøntsager, men der var ogsaa flere store Drivbænke i den".

Havebruget i 1800-tallet havde med indførelsen af drivbænke og drivhuse fået et ordentligt skub fremad. Glæden ved at høste sine egne grønsager blev ikke udkonkurreret af den nye opfindelse: grønsager i konservesdåser.

1900-tallets haver

I begyndelsen af århundredet var havebruget stadig en europæisk foreteelse. Tre fjerdedel af haverne bestod som regel af drivbænke, i et par tilfælde suppleret med havejord fra Danmark og Skotland. Vareforsyningen fra Danmark var blevet bedre. I 2-binds værket "Grønland i Tohundredeåret for Hans Egedes Landing" kan man læse, at "man nu til Dags kan få rigeligt med Grøntsager fra Danmark, takket være den hurtige Dampskibsforbindelse". Det fratog dog ikke haveejerne fornøjelsen ved at dyrke jorden.

Hvis grønlænderne skulle begynde at interessere sig for havebrug, måtte der ske ændringer inden for deres traditionelle erhvervsmønster og spisevaner, og det var netop, hvad der kom til at ske i løbet af 1900-tallet. Sælfangsten gik tilbage, hvalfangsten var næsten ophørt, og fiskeriet vandt frem. Flere grønlændere, ofte blandinger, var ansat i handelen eller ved missionen. Et forsøg med fåreavl ved Frederiksdal faldt heldigt ud, og i 1915 blev der anlagt en fåreavlsstation ved Julianehåb, der skulle uddanne grønlændere. Også ved Godthåb blev der i 1934 anlagt en mindre forsøgsstation, men erhvervet slog ikke an deroppe. I Julianehåb gjorde man en aktiv indsats for havebruget. De grønlandske fåreavlere, der nu indtog nordboernes gamle områder inde i fjordene, anlagde haver, hvor de først og fremmest dyrkede maj-

Kolonibestyrelserboligen i Jakobshavn. Foto W. Thalbitzer. Arktisk Institut

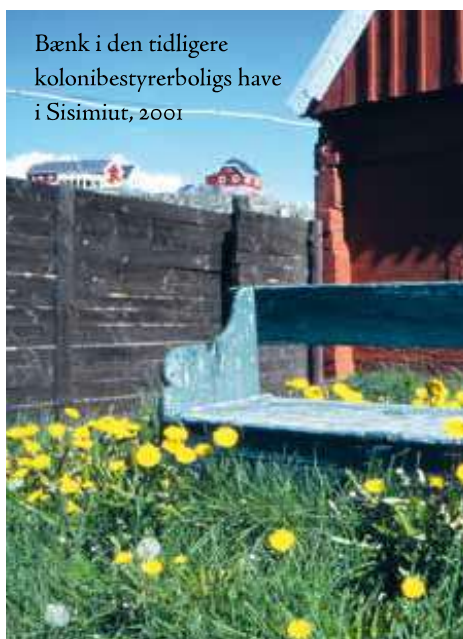
Have i Qeqertarsuaq.
Foto Lone van Deurs, 2000

Stenbedhave i Narsaq, 2002

Bænk i den tidligere
kolonibestyrerboligs have
i Sisimiut, 2001

Den tidligere herrnhuter-missionsstation
Lichrenau. Foto Lone van Deurs, 2003

Haven foran Hans Egedes hus i Nuuk, 2001

Drivbænke i Ilulissat, 2001

Frilandshave i Qassiarsuk, 2002

Have i Nuuk, 2001.

Have i Nuuk. 2001

Forsøgsstationen i Upernaviarsuk, 2002

roer, kartofler og rabarber. Kvan, der fandtes vildtvoksende i naturen, blev flyttet ind i haverne. Det dækkede familiens behov og skaffede en biindtægt i de nærmeste byer.

Fåreavlsstationen flyttede i 1953 til Upernaviarsuk, hvor den blev omdøbt til Landbrugsstationen (i dag Forsøgsstationen). Ud over fåreavlsforsøg og uddannelse af fåreholdere, blev der foretaget forsøg med landbrugs- og havebrugsafgrøder og træplantning.

I 1930 udkom en tosproget vejledning i plantedyrkning af landbrugs-kandidat K.N. Christensen. Den krævede ingen forhåndsviden, var kortfattet og let at læse og indeholdt mange praktiske anvisninger, der byggede på 200 års erfaring med havebrug i Grønland. En enkelt opfordring faldt nok grønlænderne for brystet. De havde i tidens løb set med væmmelse på europæernes indsamling af kokleare, fordi den især voksede på velgødede steder som for foden af fuglefjelde eller ved køkkenmøddinger. Christensen skriver: "Den bedste Næring for Planterne er den saakaldte naturlige Gødning. Herunder indbefatter jeg: Gødning fra Husdyrene, Latrin (Menneskegødning) samt fiskeaffald og køkkenaffald".

En af tidens bemærkelsesværdige haver tilhørte fåreavlsassistent Louis Jensen i Julianehåb. 300 kvadratmeter anlagt på husets solside. Han fortæller: "Saa godt som al Jord er tilført. Det er de færreste Steder her, at spade og Brækstang alene kan skabe en brugbar have. ... Her ligger Fjeldet dog for tæt ved Overfladen og har givet Besværligheder med Vandafledningen ... Her måtte jeg hæve Haven for at

komme fri af Vandet. Den gamle havejord blev skrællet af og lagt i Bunker, medens der blev kørt Fyld på Grunden. Fyldet blev hentet i en Brink, Grus og Småsten mellem hinanden. Den bedste Del af Brinken, Græstørven og det lige derunder liggende lag blev øverst i Opfyldningen. ... Den gamle Havejord blev saa atter spredt ud og maatte række til over det hele. Nu blev Muldlaget dog alligevel for tyndt og det blev nødvendigt at hente mere Muldjord. Denne Jord tager vi fra gamle Hustomter i Koloniens Nærhed, eller man faar Lov at overtage en Husmødding.

En af Jensens drivbænke brugtes som "en miniature-Udgave af Fri-landshaven" for at få tidlige grønsager som majroer, spinat, salat, persille, kørvæl og sølvbede. I samme bænk blev der sået blomkål, spidskål, rosenkål, porre og morgenfruer til prikling (de kommende prydhaver var på vej). I en anden bænk gulerødder og radiser som mellemkultur. Den tredje bænk var beregnet til prikpleanter.

Jensen beklagede, at der ikke fandtes flere drivhuse i Grønland. Han mente i øvrigt, at der var gode muligheder for dyrkning af grønsager til hjemmemarkedet, også længere nordpå. "Hvad vilde det ikke betyde for Godthaab at have et "Amagerland" inde i sine skjærmende Fjorde?"

Da 2. verdenskrig brød ud, blev forbindelsen endnu en gang afbrudt mellem Grønland og Danmark. Her kom det Grønland til gode, at der var entusiastiske haveejere, der gjorde en stor indsats for at fremme dyrkningen af grønsager til hjemmemarkedet.

Drivbænke ved den tidligere kolonibestyrerbolig i Ilulissat.

Foto Lone van Deurs, 2000

Petunia og tagetes i altankasser i Ilulissat, 2001

Grønlands mest berømte have, anlagt af udstedsbestyrer Hannibal Fencker, lå – ligger, for den findes endnu – i Saqqaq ca. 100 km nord for Jakobshavn. Fenckers udbytte af sine tolv drivbænke og frilandsbed dækkede ikke bare familiens behov for grønsager, men forsynede også den nærliggende kulmineby, Qullissat, der ikke havde samme gode betingelser for havebrug. Selv gulerødder, kartofler og blomkål lykkedes for ham. Ud over grønsager fandtes der et væld af sommerblomster i hans have, og som noget helt usædvanligt havde han tiltrukket en rose. Han vandede sin have med vand fra en lille dam, der lå i en indhegning, hvor han havde gæs, høns, måger og duer gående.

I 1948 blev Fencker belønnet med Det kgl. Danske Haveselskabs sølvmedalje for sin indsats for havebrugets fremme i Grønland. Fencker kvitterede for æren med en artikel i tidsskriftet "Haven", hvor han bl.a. foreslog, at der blev opført drivhuse i Saqqaq. Grønlands Styrelse bevilgede et beskedent beløb, som civilhortonom Hans Mosegaard, der besøgte Fencker samme år, sarkastisk kommenterede således: ... men vi blev aldrig helt klar over, hvorvidt vi burde anbefale at bruge Pengene til Fremskaffelse af Sokkel og anden Underbygning til Huset eller til Sprosserne, eller eventuelt til Glasset, for der kan umuligt blive til alle tre Dele".

Fencker fik dog sine drivhuse, og i 1952 fik Saqqaq besøg af kongeparret, hvor dronning Ingrid fik fremvist drivhuse og have. Den dag i dag valfarter besøgende stadig til Fenckers have, hvor drivhusene bliver passet.

K.N Christensen gjorde i 1950 endnu et fremstød for havebruget med en 10-siders maskinskrevet vejledning på dansk, og knap tyve år senere, på foranledning af Det jordbrugsfaglige Udvalg for Grønland, udkom den tosprogede vejledning "Havedyrkning i Grønland/

Kalåtdlit-nunāne nauṣivilerineK". De to forfattere var gamle kendinge i Grønland, nemlig skovfoged Poul Bjerger, der var bestyrer på forsøgsstationen i Upernaviarsuk, og civilhortonom Hans Mosegaard, der under sin rejse i 1948 havde forbløffet grønlænderne med sin vegetarisme. I vejledningen gennemgås kort og klart en række vigtige emner som klima- og jordbundsforhold, havens røgt og pleje samt dyrkning af køkkenurter. Som noget nyt får prydblplanterne også et kapitel. Ved forsøgsstationen var der blevet gjort forsøg med forskellige stauder, der havde vist sig hårdføre i Grønland: kæmpestenbræk, fjeld-karse, Alaska-lupin, sibirisk valmue, engblomme, primula, gemserod, slangeurt, nellikerod, storkenæb, bjergknopurt, ridderspore og venusvogn. Af sommerblomster, der trives godt i Sydgrønland nævnes: morgenfrue, fløjlsblomst, hundetunge og brudeslør. Af to-årige planter: stedmoder, bellis og gyldenlak. Endelige kan man med held plante vilde planter i haven: fjeldvalmue, storblomstret gederams (Grønlands nationalblomst) og rosenrod. Når man i dag kigger over havegården i de grønlandske haver genkender man samtlige planter fra forsøgsstationens katalog.

Der er sket meget i det grønlandske havebrug fra de karrige nyttehaver i 1700-tallet til nutidens blomstrende prydhaver. Det, der begyndte som en europæisk foreteelse, har nu udviklet sig til også at blive mange grønlænderes fritidsinteresse. I Qaqortoq havde haveforeningen i 2005 ca. 100 medlemmer.

På vej hjem med grønsager fra Forsøgsstationen i Upernaviarsuk, 2002

Børn med kvanstikke som "slik" i Nuuk, 2001

Der dyrkes ganske vist stadig lidt grønsager i drivbænke i de private haver, men det store udbytte kommer fra fåreavlerdistrikternes kartoffel- og majroemarker. Rabarber og kvan findes overalt. De store bladplanter både smager godt og ser flotte ud.

Sig ikke, at der ikke kan vokse træer i Grønland, for enhver haveejer med respekt for sig selv må have et træ. Også her har forsøgsstationen haft en finger med i spillet. Poul Bjerger, leder af forsøgsstationen indtil år 2000, har stået i spidsen for de sidste halvtreds års træplantningsforsøg i Sydgrønland. I begyndelsen med ringe held, men da man begyndte at hente træsorter fra egne med samme klima som Grønland lykkedes projektet. I midten af 1970'erne opstod tanken om et grønlandsk arboret. Drivkraften bag indsamling og beplantning var Søren Ødum, forstander for Arboretet i Hørsholm. Siden da er arealet blevet stadig udvidet og dækker i dag et areal på 200 ha med verdens største samling af træer fra skovgrænsen på den nordlige halvkugle. Der findes 104 arter fordelt på 445 provenienser, i alt 100.000 planter. De arter, der klarer sig bedst, er sibirisk lærk (*Larix siberica*), klippeædelgran (*Abies lasiocarpa*), indlands-contortafyr (*Pinus contorta* var. *latifolia*), skovfyr (*Pinus silvestris*), hvidgran *Picea glauca*, rødgran (*Picea abies*) og engelmansgran (*Picea engelmannii*). De mest populære havetræer er sibirske lærk og alaskapilkonen "Kaneq", der klarer sig godt helt op til Nuuk. Frugttræer kan ikke dyrkes på friland, men en familie i Qaqortoq har æbletræer i deres havestue, et træ podet med tre forskel-

lige sorter, Guldborg, Filippa og Pigeon, et Prima-æbletræ, et Ingrid Marie og et gul Gråsten. De bærer alle æbler.

De to store havebyer er Qaqortoq og Narsaq, der ligger i det område, der i begyndelsen af 1800-tallet blev kaldt "Grønlands Canaaen", og i dag bærer kælenavnet "Banankysten". Der findes nogle af Grønlands mest velpassede og farvestrålende blomsterhaver, beplantet med en blanding af de førømtalte stauder, sommerblomster og planter hentet i naturen. Havestuer og drivhuse har i dag overtaget drivbænkenes rolle, og også her dyrkes der hovedsagelig prydpflanter.

Haverne foran de gamle embedsmandsboliger dyrkes desværre ikke længere. De fleste af de smukke, statelige huse er i dag indrettet som museer, der fortæller den lokale egnshistorie og den bredere grønlandske historie. De siden 1700-tallet møjsommeligt opbyggede haver er nu bevokset med græs og vilde blomster, såsom ranunkler, gederams og mælkebøtter. Nogle steder ses stadig rester af drivbænke, og mellem de tykke græspuder dukker purløg og syre op. Hvis interessen og økonomien var til stede, kunne en genopdyrkning af haverne være et fint bidrag til fortællingen om havebrugets indførelse, en foreteelse som grønlanderne oprindeligt fandt dybt mærkværdig, men som nu er til gavn og fornøjelse for mange.

Litteratur

- Brown, Robert: *Florula Discoana*, Edinburgh 1868
- Christensen K.N.: kalátdlit nunáta kujatáne nunautine nautsívingnilo nautitanik nautitsiniarnermik ilitsersútigssiaminínguit/
Kortfattet Vejledning I Dyrkning af Landbrugs- og Havebrugsplanter I Sydgrønland, Godthåb 1930
- Egede, Hans: *Relationer fra Grønland 1721-1736*, ed. Bobé, MoG 54, 1925
- Fencker, H.: *Havebrug paa 70'n. Br. og 52'v. Lgd.*, HAVEN, s. 21-22, 1948
- Glahn, H.C.: *Missionær i Grønland*
Henric Christopher Glahns Dagbøger for Aarene 1763-64, 1766-67 og 1767-68. Udg. Ved H. Ostermann, DGSS IV, Kbh. 1921
- Janssen, Carl Emil: *Dagbøger 1844-48, 1856*, NKS 764
- Jensen, Louis: *En Passiar i Haven, Grønlands-posten* Nr. 4, 16. februar 1943, s. 37-42
- Janssen, Carl Emil: *En grønlandspræsts optegnelser 1844-49*. Kbh. 1913
- Myhlenphort, Marcus: *Dagbøger for årene 1805-1812*. Ved H. Ostermann: *Dagbøger av nordmenn på Grønland før 1814*, 2. bd., Oslo 1935 og 1940
- Nørregaard, Karen: *Grønlandske haver gennem tre århundreder*. DGSS XXXVII, Kbh. 2005
- Rink, H.: *Nogle Erfaringer ved Forsøg paa Plantedyrkning i Grønland*. Tidsskrift for Populære Fremstillinger af Naturvidenskab, Andet Bind, s. 228-234, Kbh. 1870
- Saabye, Hans Egede: *Brudstykker af en dagbog holden i Grønland 1770-78*. Odense 1816. Genoptr. MoG bd. 129,2. Kbh. 1942
- Vibæk, Poul Hansen: *Landbrug og Havebrug. De danske Atlanterhavssøer*. Afsnit I-IV. En orienterende Oversigt over Forholdene paa Island, Færøerne Grønland og De dansk-vestindiske Øer med særligt Henblik paa den økonomiske Udvikling, s. 516-511, Kbh. 1904

FORKORTELSER

- MoG – Meddelelser om Grønland
DGSS – Det grønlandske Selskabs Skrifter
NKS – Ny kongelig Samling